

Laudatio in honorem Gábor Hamza⁵²⁹

Tisztelt Dékánhelyettes Úr!
Tisztelt Professzor Úr, kedves Gábor!
Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Tisztelettel és szeretettel köszöntöm kedves Mindnyájukat, akik eljöttek mai ünnepségünkre, Hamza Gábor professzor úr, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja tiszteletére „jubileumi szümpozícióként” meghirdetett ünnepségünkre. Azt könnyebben meg tudom magyarázni, hogy mennyiben beszélhetünk most szümpozícióról, minthogy a mostani programot követően büféasztalhoz fogjuk invitálni Önöket, ahol, ha lakomára nem is, de fehér asztal melletti beszélgetésre lesz alkalom. Hogy milyen értelemben beszélhetünk jubileumról, az már nehezebb kérdés. Hamza professzor úr 2014. február 22-én töltötte be 65. életévét. Ennyiben a köszöntéssel bő másfél évet késtünk. Ám szerencsére az Ünnepelelt jeles eseményekben bővelkedő életpályájára visszatekintve más évfordulókat éppen idén ünnepelelhetünk meg. 30 évvel ezelőtt, 1985-ben lett Hamza Gábor a Római Jogi Tanszék vezetője. És 5 év híján fél évszázada — s ez már tényleg majdnem jubileum, a szó eredeti jelentésében — hogy első tudományos publikációja, *Az elbirtoklás fejlődése a római császárkorban* című munkája nyomtatásban megjelent, 1970-ben. Ezt a tanulmányt annak idején Diósdí György ismertette egy olasz római jogi folyóiratban, és Diósdí ismertetése alapján Max Kaser hamburgi professzor meghívta a *Das römische Privatrecht* II. kötetének 593. oldalán 1975-ben, ennek is immár 40 esztendeje.

Nota bene, a szóban forgó ifjúkori opusz éppen az időmúlás egyik aspektusával, az elbirtoklás császárkori fejlődésével foglalkozott. 20 éves korában írt, pályadíjjal kitüntetett, és hamarosan a tanszéki kiadványsorozat első füzeteként nyomtatásban is napvilágot látott munkájában Hamza Gábor a forrásokat új nézőpontból elemezve megállapította, hogy a római jogi tankönyvekből jól ismert, a provinciákban kialakult *longi temporis praescriptio* mellett a Kr. u. II. században Itáliában is kialakult egy újszerű elbirtoklási forma, amelyet *longi temporis possessió*nak neveztek, és amelyhez megfelelő jogcím, *iustus titulus* avagy *iusta causa*, ahogy ezt Hamza Gábor a vonatkozó forrasszövegeket gondosan értékelve megállapította, nem volt szükséges.

Ebben a meglepően érett munkában a latin nyelvű római jogi forrasszövegek értő elemzése a német, az olasz, az angol és a francia nyelvű romanista szakirodalom értékelő és kritikai figyelembevételével történt. Egy 20 éves fiatalembertől ez már önmagában véve is rendkívüli teljesítmény, ráadásul új kutatási eredmény is született. Úgy vélem, ez is egy rekord, hiszen Carl Friedrich von Savigny sem 21, hanem 24 éves korában publikálta első jelentős művét, a *Das Recht des Besitzes* című könyvet 1803-ban. És milyen sok további kutatási eredmény született az azóta eltelt 45 év során! És milyen sok eltérő területen! Hamza Gábor 30 éves korában megvédte kandidátusi disszertációját, amelyet az ügyleti képviselő összehasonlító dogmatörténetéről írt, és amelyben többek között a jogi papirologiában való jártasságáról is bizonyosságot tett. 34 éves korában

⁵²⁸ Földi András Tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK, Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék, andras.foldi@ajk.elte.hu

⁵²⁹ A *Studia in honorem Gábor Hamza* c. kötet átadási ünnepségén az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Tanácsstermében 2017. december 17-én elhangzott előadás szerkesztett és bővített változata.

szerezte meg az akadémiai doktori fokozatot a jogösszehasonlítás és az ókori jogrendszerek összefüggéseit sokoldalúan és eredeti módon elemző monográfiájával, amely magyarul két kiadásban, s emellett angolul is megjelent. Ezt követően lefordította Cicero *De re publica*-ját, és az ezzel összefüggésben végzett kutatásai révén Cicero-szakértővé is vált.

Nekem utólag úgy tűnik, hogy 1991 nyarán, amikor mindketten a torinói egyetemen folytattunk néhány héten át kutatómunkát, tehát közel 25 évvel határozta el egy olyan könyv megírását, amely a római jog, illetve ahogy talán helyesebb mondani, a római jogi tradíció továbbélését és hatástörténetét rendszeresen, országonként bemutatja. A torinói jogi könyvtár azért volt inspiráló, mert ott számos ország és terület, pl. a La Manche csatorna térségében elhelyezkedő Csatorna-szigetek vagy éppen a Lesothói Királyság jogfejlődését részletesen bemutató, általunk korábban sose látott monográfiákra bukkantunk. Ezt követően mintegy 10 éves intenzív kutatómunka következett több kontinens legjobb jogi szakkönyvtáraiban, és ennek eredményeképpen 2002-ben megjelent Hamza Gábor első nagy összefoglaló munkája a római jogi tradíció továbbéléséről. Ezen az *opus magnum*-on azóta is fáradhatatlanul dolgozik. Munkakedvét sem a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagsága (2004), sem rendes tagsága (2010) nem csökkentette, így a több német nyelvű és a francia nyelvű kiadást követően 2013-ban Spanyolországban immár olaszul is megjelent a magánjog globális történetét a római jogi tradíció továbbélése mentén feldolgozó művének legújabb változata.

A gazdag életművet 2009-ben éppen ebben a teremben volt alkalmam méltatni, egy Hamza professzor úr 60. születésnapjának tiszteletére megrendezett országos római jogi konferencia zárszavában, és szintén a 60. születésnapja tiszteletére jelent meg a válogatott tanulmányait tartalmazó kötetek közül az első. Gigantikus publikációs és citációs indexeinek, a számtalan nevezetes külföldi szereplés adatainak ismertetése, az állami és a tudományos-szakmai kitüntetések felsorolása, amelyek a *sub auspiciis promotio*-tól a Magyar Érdemrend középkeresztjéig terjednek, tehát az efféle szokásos *laudatio* helyett — amelyre az idő se lenne elegendő — most inkább néhány személyes emléket idézek fel az elmúlt 40 évből, amelyek fényében egy kicsit világosabbá válhat, hogyan jöhetett létre az a minden csodálatot megérdemlő teljesítmény, amelyet Hamza Gábor impozáns életműve immár hosszú évek, hovatovább évtizedek óta jelent.

Hamza Gábort 40 évvel ezelőtt ismertem meg, amikor a jogi kar oktatói delegációjának tagjaként 1975 őszén meglátogatta a kalocsai laktanyában sorkatonai szolgálatot teljesítő, ún. előfelvételt nyert joghallgatókat, köztük engem is. Felfigyeltünk arra, hogy a laktanyába ellátogató egyetemi oktatók közül ő volt a legelegánsabban öltözve, és ő beszélt a legválasztékosabban. Előadása a laktanya földhözragadt világából egy fantasztikusan magas szellemi szférába emelt bennünket, és élményszerűen megérezhettük, hogy mit jelent majd egyetemre járni.

Az egyetemre kerülve elsőévesként nem találkozhattam vele, mert az 1976/77-es tanévet DAAD-ösztöndíjjal a müncheni *Leopold Wenger-Institut*-ban töltötte. Így 1977 szeptemberében találkoztam vele rendszeren első ízben. Ma is emlékszem erre az első beszélgetésre, amelyet szobájában folytattunk, ő, mint egyetemi adjunktus, én, pedig mint újdonsült tanszéki demonstrátor. Igen sok, őszinte érdeklődésről tanúskodó kérdést tett fel, szellemességével és műveltségével pedig valósággal elkápráztatott. Műveltségi fölényét azért nem éreztem nyomasztónak, mert jólesett a szerény személyem iránti kedves érdeklődés, emellett közvetlen, kedves modorával (rögtön felajánlotta a tegeződést), és lépten-nyomon megcsillanó humorával, változatos anekdotáival nagyon jól feloldotta kezdeti szorongásomat. Előre örültem annak, hogy olyan oktató mellett dolgozhatom, akitől nagyon sokat tudok majd tanulni. Hihetetlen, hogy 28 éves létére már annyit tudott, mint kb. három tanszékvezető egyetemi tanár együttvéve (ezt a

szellemes hasonlatot is tőle tanultam, ugyanis egyszer egy beszélgetés során Bessenyő Andrászt e sokatmondó szavakkal jellemezte).

Egy későbbi beszélgetés során kérdésemre elmesélte, hogy tudta a sok idegen nyelvet megtanulni. Már általános iskolai tanulmányait megelőzően elsajátította a német nyelv elemeit. Alsó tagozatos korában latinul és franciául tanult. Felső tagozatos korában kezdte meg az orosz nyelv, a gimnáziumban pedig az angol és az ógörög nyelv elsajátítását, és folytatta latin nyelvi tanulmányait. Az egyetemen tanult meg olaszul, majd az egyetem elvégzését követően spanyolul, később portugálul. Egyedül azt rótták fel neki az idegen nyelvtudás tekintetében a kandidátusi és akadémiai doktori védésén, hogy az ókori keleti nyelveket nem sajátította el.

1978 nyarán a Jogi Továbbképző Intézet nemzetközi konferenciát rendezett a KGST jogintézményeiről. A konferencia szervezésében Hamza Gábor nyelvtudása révén is fontos szerepet vállalt. Engem is bevont a munkába, a vendégek mellé beosztott orosz kísérő tolmácsként, akkor ugyanis még jól tudtam oroszul. A konferencián kiderült, hogy Hamza Gábornál az ott megjelent összes személy közül csak a híres tolmács, Lomb Kató járatos több nyelvben, ám portugálul még Lomb Kató sem tudott, Hamza Gábor viszont igen. A konferenciát előkészítő egyik munkamegbeszélésen Gábort nagyon bosszantotta az egyik résztvevő (nem egyetemi ember volt) fontoskodása, ezért egy adott pillanatban komoly arccal megkérdezte X elvtárustól: „Ugye az elnökség tagjai is fognak kapni vizet?” Alig tudtam megállni, hogy el ne nevessem magam.

Később is értek ilyen élmények. Fiatal oktatóként vizsgatapasztalatok szerzése céljából néhány vizsgájára beültem megfigyelőként. Egy hallgató *dolus malus* helyett „dólusz mólusz”-t mondott. Ezt is nehéz volt nevetés nélkül kibírni. Gábor észrevette, hogy a nevetés elfojtásával küszködtem, és szigorúan rászólt a hallgatóra: „Nagyon kérem a Kolléga Urat, hogy ne veszélyeztesse a vizsga komolyságát.” Ma is elámulok ennek a prompt reakciónak az eleganciáján, amelyben a *galantuomo*, a tökéletes *gentleman* nyilvánult meg, hogy úgy mondjam, szokásszerűen.

Igen, mindig urat mondott akkoriban is, és nem elvtársat, pedig a 80-as években még az elvtársazás járta. Egyszer úgy mutatott be engem, hogy „Itt van a kiváló kolléga úr, a Földi demonstrátor úr”. Ez nekem akkor, II. éves hallgatóként nagyon sokat jelentett.

Egyéb tekintetben is feszegette az akkori puha diktatúra határait. Első munkáimat átnézve bátorított arra, hogy nyugodtan töröljem a marxizmus klasszikusaira hivatkozó lábjegyzeteket. Meghívta a tanszékre megbízott előadóként Visky Károlyt, Erdő Pétert és Oberlander Baruch rabbit, akik enyhén szólva nem voltak az akkor fennálló rendszer kegyeltjei. A 80-as években sokat tett azért, hogy kiépüljenek és fejlődjenek a tanszék, sőt a jogi kar nyugati kapcsolatai. Spanyol, német, olasz, osztrák, holland és belga professzorok adták át egymásnak a kilincset a római jogi tanszéken, spanyol, német, olasz, angol és francia nyelvű előadásait minden egyes alkalommal Hamza Gábor konzekutív tolmácsolása tette érthetővé a hallgatók számára.

Első külföldi előadásaimat, jó néhány külföldi tanulmányutamat, majd a külföldi folyóiratokba és *Festschriften*be való bebocsáttatást — néhány kollégámhoz hasonlóan — én is Hamza Gábornak köszönhetem. De hogy első körben, 1997-ben Széchenyi Professzori Ösztöndíjat kaphattam, abban is fontos része volt azáltal, hogy a pályázati felhívásra felhívta a figyelmemet, holott én a szokásos mozdulatommal már majdnem kidobtam a papírkosárba. Megjegyzem, hogy hallottam olyan professzorokról, akik ezt az információt inkább eltitkolni igyekeztek kollégáik elől, minthogy maguk is pályáztak... Maga Gábor is pályázott, és hála Istennek (illetve hála Gábor önzetlen kollegialitásának), mindketten megkaptuk az ösztöndíjat.

Az elmúlt évtizedekben én is, de mások is több könyvespolcot megtöltő külföldi szakkönyvet kaptunk tőle, ami nem kevés cipekedéssel is járt számára.

Amikor az 1980-as és a 90-es években számos alkalommal Rómában időztünk, Gábor többször elvitt engem Triznya Mátyás és Szőnyi Zsuzsa nevezetes „kocsmájába”, valójában irodalmi szalonjába. Az ottani elit társaságban is kiemelkedett szellemessége és műveltsége révén. Emlékszem, hogy egyszer valaki nem boldogult egy borosüveg kinyitásával, mire Gábor vállalkozott a feladatra. A már erősen megsérült dugó kihúzása komoly koncentrációt és ügyességet igényelt, de sikerült. Az asztaltársak lelkendeztek, Gábor pedig szerényen mosolyogva megjegyezte, örül annak, hogy a társadalom hasznos tagjának érezheti magát.

Szintén a Triznya-kocsmában fordult elő, hogy egy nagyhangú történész megterhelő, véget nem érő locsogásától többeknek fájni kezdett a fejük, és segítséget kérve Gáborra pillantottak. Gábor egy másik beszélgetést megszakítva odafordult, és figyelt. A szónok a napóleoni háborúk koráról beszélt. Gábor kisvártatva közbeszólt: „Elnézést, abban az időben mintha már nem II. hanem III. Frigyes Vilmos uralkodott volna.” A történész szava elakadt, arca elvörösödött, majd zavartan elnézést kért, és aznap este már nem is nagyon szólalt meg. Mindenki hálás volt ezért a hatékony intervencióért.

Ezt a kis történetet azért tartom figyelemreméltónak, mert erre a szituációra nem lehetett felkészülni. És Gábor nem véletlenül tudta az évszámot. Ezt a megsemmisítő reflexiót rendszeres és alapos, sok történészt is megszügyenítő műveltsége tette lehetővé. Egyszer régen megkérdeztem tőle, hogyan nem felejtett el oroszul, miközben annyi más nyelvet megtanult, és az oroszul nyilván nem nagyon használja. Nekem elég volt megtanulnom olaszul ahhoz, hogy az oroszul jórészt elfelejtsem, pedig valaha tényleg elég jól tudtam oroszul is. Azt felelte, hogy esti lektürként gyakran olvas pl. Csehov-novellákat eredetiben. Hát igen... Valóban rengeteget olvas, szinte mindent és szinte minden nyelven. És amit olvas, abból nagyon sokat és igen alaposan meg is jegyez. Hogyan lehetséges ez? Egyik titka alighanem a páratlan tudásszomj, az „insaziabile curiosità intellettuale”, ahogy egyszer az egyik olasz kolléga jellemezte igen találóan Hamza professzor urat. Nem kevésbé csodálatos, hogy tudásszomja az évtizedek múlásával sem enyhül, mert nem hajlandó megöregedni, teljesen távol áll tőle a kutató, a tudós fausti önfeladása.

És legyen szabad elmesélni még egy kedves történetet, amelyből kiderül, hogy Gábor nemcsak hallatlanul művelt tudós, hanem sportember is. A 90-es évek elején, amikor a MALÉV az olasz légitársasággal, az Alitaliával került szorosabb kapcsolatba, Gábor olaszul jól tudó jogászként tagja lett a MALÉV felügyelőbizottságának. Abban az időben a *Légiközlekedés* című vállalati újságban interjú jelent meg vele, amelyben hobbijairól is kérdezték. Elmondta, hogy gimnazistaként repülőgép-modellezéssel foglalkozott és röplabdázott. Amikor megmutatta az újságcikket, elképedtem, hogy lehet akár viccből is ekkorát tódítani. Ezen a gyanúsításon kicsit megsértődött, és másnap behozta gimnazista korában kiállított arcképes igazolványát, amely szerint a Spartacus sportegyesületben röplabdázott.

És most az Ünnepelet után néhány szót az ünnepi kötetről, amelyet átadni készülünk.

A kötet latin nyelvű címe (*Ad geographiam historico-iuridicam ope iuris Romani colendam*) arra utal, hogy Hamza professzor úr 2002 óta megjelenő hatalmas összefoglaló műveivel egy új szakirodalmi műfajt teremtett meg, amely az összehasonlító jogtudomány, a magánjogtörténet és a földrajztudomány módszereit ötvözi. E komplex módszer koherenciáját a római jogi tradíció hatástörténetére való koncentráció biztosítja.

A kötetben 21 hazai és 6 külföldi szerző tanulmányai jelentek meg. Az összesen 27 szerző 8 hazai és 6 külföldi egyetemet reprezentál. A tanulmányok közül 10 magyar nyelven, 8 németül, 7 angolul, 1 olaszul és 1 tanulmány, Siklósi Iváné, franciául jelent meg.

Kötelességemnek érzem, hogy bejelentsem: a külföldi szerzők kimentésüket kérték a mai ünnepségen való megjelenés alól, és üdvözlötüket küldik, név szerint: Hans Ankum professzor Amszterdamból, Alessandro Corbino professzor Cataniából, Wojciech Dajczak professzor Poznańból, Philip Thomas professzor Pretoriából, Andreas Wacke professzor Kölnből és Laurens Winkel professzor Rotterdamból.

A tanulmányok címét talán nem olvasnám fel, de fontosnak tartom, hogy egészen vázlatosan képet adjak a tanulmányok tematikus megoszlásáról. A római közjog köréből Nadja El Beheiri és Kelemen Miklós, a római személyi jog köréből Erdődy János, a római dologi jog köréből Jusztinger János, a római kötelmi jog köréből Benke József, Bessenyő András, Deli Gergely, Jakab Éva, Pókecz Kovács Attila, Pozsonyi Norbert, Siklósi Iván, Újvári Emese és Andreas Wacke írt tanulmányt. Az új Polgári Törvénykönyvről Boóc Ádám, Csehi Zoltán és Földi András, a magánjogtörténet, illetve az összehasonlító polgári jog köréből Harmathy Attila, Sándor István, Philip Thomas és Vékás Lajos, a tudománytörténetről Hans Ankum, Burián László, Wojciech Dajczak, Szabó Béla és Laurens Winkel írt tanulmányt, végül a jogfilozófia körébe sorolható Alessandro Corbino és Sajó András tanulmánya.

A hazai és a külföldi szerzőknek egyaránt nagyon köszönjük az értékes tanulmányok megküldését. Azért, hogy a kötet megjelenhetett, ez alkalommal is hálás köszönetünket fejezzük ki Varga István dékánhelyettes úrnak, az ELTE Eötvös Kiadó munkatársainak, valamint dr. Borsos-Szabó Ágnes kolléganőnek. Végül, de nem utolsósorban köszönetet mondunk a jelenlevőknek, hogy ebben a „mitagadás”, nem könnyen beütemezhető időpontban személyes jelenlétükkel megtisztelték ünnepségünket.

Most pedig nagy tisztelettel átnyújtom Hamza Gábor professzor úrnak a kötet egy példányát, mindnyájunk őszinte elismerésének és tiszteletének kifejezése jeléül, és kívánok Professzor Úrnak, ha a sikereket lehet még fokozni, további sok sikert és örömet a tudomány művelésében, szakmánk, a kar, az egyetem és hazánk javára.